

LUPTA ANTIOTOMANĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

(Lecție de recapitulare parțială la anul IV liceu)

I. Situația internațională. Dominația otomană asupra țărilor române

1. *Prima jumătate a secolului al XVI-lea :*

- a) Reluarea expansiunii otomane pe linia Dunării¹
- b) Lupta de la Mohaci (1526) și urmările ei²
- c) Țările române sînt înconjurate printr-un sistem de pașalîcuri și raiale³

2. *A doua jumătate a secolului al XVI-lea :*

- a) Regimul economic al dominației otomane în țările române⁴
- b) Regimul politic al dominației otomane⁵
 - Menținerea autonomiei țărilor române în condițiile instaurării dominației otomane⁶
 - Presiunea fiscală — rezultat al regimului politic turcesc⁷
 - Lupta antifeudală a maselor populare⁸

II. Momente ale luptei antiotomane, pentru independență

a) *Țara Românească*

- Rivalitățile dintre grupările boierești și urmările lor nefaste. Rolul Craioveștilor⁹
- Lupta antiotomană condusă de Radu de la Afumați : lupta pentru menținerea tronului ;¹⁰ cele 20 de bătălii ;¹¹ însemnătatea istorică a luptelor.¹²
- Încetarea luptei antiotomane deschise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ; cauzele ei.¹³

b) *Moldova*

- Situația internă a Moldovei după moartea lui Ștefan cel Mare¹⁴
- Domnia lui Petru Rareș (1527—1538) ; politica externă a lui Petru Rareș, motiv al intervenției turcești.¹⁵

- Expediția sultanului Soliman Magnificul în Moldova (1538); fuga lui Petru Rareș în Ciceu¹⁶
- A doua domnie a lui Petru Rareș (1541—1546); reluarea planului antiotoman de către Petru Rareș și neînfrântuirea lui¹⁷
- Însemnătatea domniei lui Petru Rareș¹⁸
- Ridicarea la luptă a lui Ioan Vodă¹⁹
- Caracterul popular al luptei antiotomane conduse de Ioan Vodă²⁰
- Înfrîngerea de la Roșcani (iunie 1574) și cauzele ei²¹

III. Lupta antiotomană condusă de Mihai Viteazul

- a) Împrejurările interne care au provocat ridicarea lui Mihai împotriva dominației otomane²²
- b) Situația internațională care a favorizat lupta antiotomană a lui Mihai Viteazul²³
- c) Desfășurarea luptei antiotomane și urmările ei²⁴

IV. Însemnătatea luptei antiotomane în secolul al XVI-lea

- a) Împiedicarea transformării țărilor române în pašalâcuri²⁵
- b) Zădărnicierea planurilor de expansiune ale Imperiului otoman.²⁶

Comentariu istoric

1. O caracteristică a expansiunii otomane a constat în faptul că, deși înfrinți și respinși, turcii reveneau stăruitor în Balcani, înaintînd pe linia Dunării. Opiși la Belgrad, în 1456, de oștile conduse de Iancu de Hunedoara, ei reiau expansiunea continuînd-o în a doua jumătate a secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea.

2) În expansiunea lor, turcii pătrund în Ungaria și în 1526 are loc bătălia de la Mohacs. Armata maghiară este înfrîntă de oștile turcești conduse de sultanul Soliman Magnificul, fapt care are ca urmare dezmembrarea Ungariei. Statul feudal maghiar se împarte în trei părți: partea centrală este transformată în pašalic turcesc cu capitala la Buda (1541), partea nordică este ocupată de Habsburgi, iar Transilvania este proclamată principat, sub protectorat turcesc.

3. Ca rezultat al victoriilor obținute, turcii înconjoară țările române printr-un sistem de pašalâcuri și raiale: Belgrad (1521), Bender (1538), Buda (1541), Silistra și Timișoara (1552). Astfel că Dunărea devine un „fluviu turcesc” iar Marea Neagră un „lac turcesc”.

4. Regimul economic turcesc în țările române a fost stabilit în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după ce turcii și-au consolidat pozițiile la Dunăre. El se traduce prin obligațiile țărilor române față de Poartă. Dintre aceste obligații, tributul sau haraciul a crescut mereu ajungînd la sfîrșitul se-

colului al XVI-lea la peste 150.000 galbeni în Țara Românească, 65.000 galbeni în Moldova, 15.000 galbeni în Transilvania. La aceasta se adaugă faptul că turcii își stabilesc monopolul asupra comerțului românesc. Potrivit acestuia, țările române nu aveau voie să poarte comerț decât cu Imperiul otoman.

5. Regimul politic pe care îl instaurează Imperiul otoman în țările române n-a dus la transformarea acestora în pašalicuri, așa cum se întâmplase cu țările din Balcani și Ungaria. Ele și-au păstrat autonomia din următoarele cauze: turcilor le convenea să lase țărilor române autonomia dar să le poată storce de bani și bogății; rezistența hotărâtă a poporului condus de voievozi viteji, i-a determinat să renunțe definitiv la planul ocupării lor directe cu trupe și administrării lor (adică transformării în pašalicuri).

6. Autonomia țărilor române în această perioadă este caracterizată prin următoarele trăsături: a) respectarea și apărarea hotarelor țărilor române; b) alegerea domnilor de către țară și confirmarea lor de către sultan; c) neamnestecul în treburile interne ale țărilor române. În schimbul acestora, țările române recunoșteau suzeranitatea Porții, se angajau să respecte obligațiile de ordin material și militar (să dea ajutor armat turcilor în războaiele purtate de aceștia), să nu încheie tratate internaționale contrare intereselor Imperiului. În practică, această autonomie n-a fost întotdeauna respectată.

7. Domnia, pentru a putea face față pretențiilor turcești și „a-și asigura și zilele negre ale maziliei“, sporește numărul dărilor față de popor. O altă sursă de venit se referă la creșterea cquantumului birului care este extins și asupra celor până atunci scutiți. La rîndul lor, boierii și mănăstirile vor spori și ei obligațiile asupra țăranilor dependenți, încît putem spune că regimul economic și politic al dominației otomane a agravat la maxim situația producătorilor direcți.

8. Dubla exploatare, pe plan intern și extern, determină pe de o parte lupta de clasă împotriva exploatării feudale (cu conținut social), dar și participarea maselor la lupta întregii țări împotriva exploatării otomane (cu conținut patriotic).

9. Grupările boierești luptă între ele pentru a impune din rîndul lor pe domnitorul țării, care să le apere astfel interesele. Lupta internă dintre aceste grupări slăbește însă frontul antiotoman, favorizînd amestecul tot mai accentuat al turcilor în treburile Țării Românești. Partida Craioveștilor (boierii olteni) este cea mai influentă. Cea mai mare putere a atins-o în timpul lui Neagoe Basarab, reprezentant autentic al Craioveștilor din care se trăgea. Craioveștii vor avea un rol tot mai mare în numirea domnilor și menținerea lor în scaun. Uneori, ei vor întreține relații și cu turcii, în jocul diplomatic pentru schimbarea domnilor.

10. Radu de la Afumați va purta în primul rînd bătălii pentru a-și menține tronul, împotriva unor pretendenți ca: Vladislav al III-lea, Bădica Radu (un frate al său) și împotriva lui Mehmed-Beg, pașă de Nicopole (probabil un român turcit), care aspira la tronul Țării Românești și a și ocupat

temporar acest tron. Mehmed-Beg fiind pașă turc, stăpînirea lui însemna transformarea țării în pašalîc. De aceea înțelegem ridicarea întregii țări la lupta pentru independență.

11. Cele 20 de bătălii sînt înscrise pe piatra tombală a lui Radu de la Afumați aflată în biserica de la Curtea de Argeș. (vezi : Petru Demetru Popescu, *Inscripția de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați*, în „Studii și articole de istorie”, XXIX/1975, p. 69—73).

12. Prin victoriile obținute împotriva lui Mehmed-Beg, Radu de la Afumați a înlăturat pericolul transformării țării în pašalîc.

13. În dorința lor de a obține puterea, fracțiunile boierești preferau înțelegerea cu turcii în locul unei lupte pentru independență. Așa se explică faptul că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu întîlnim ridicări la luptă, ci numai unele veleități domnești (de exemplu Petru Cercel).

14. Puternica personalitate a lui Ștefan cel Mare a făcut ca sub primii săi urmași (Bogdan al III-lea și Ștefăniță) amestecul turcesc în treburile interne ale Moldovei să fie limitat. De aceea nu a fost nevoie de o reacțiune din partea acestor domni. De-abia în timpul lui Petru Rareș lupta antiotomană revine în actualitate.

15. În prima domnie (1527—1538), Petru Rareș va manifesta aceeași atitudine demnă față de Poartă ca și tatăl său. El va lupta împotriva unui pretendent la tronul Transilvaniei susținut de turci, Aloisio Gritti.

16. Turcii vor organiza expediția din anul 1538 asupra Moldovei. În urma acesteia, Petru Rareș este nevoit să-și caute refugiu în cetatea Ciceului din Transilvania.

17. În a doua domnie a sa (1541—1546), Petru Rareș nu părăsește planul luptei antiotomane. El voia să reînceapă lupta pentru apărarea hotarelor Moldovei dar nu și-a mai putut pune în aplicare acest plan deoarece conjunctura internațională nu i-a permis.

18. Putem aprecia că politica lui Petru Rareș a fost de natură să depășească momentul greu în care se afla Moldova și s-o ferească a fi transformată în pašalîc.

19. Ioan Vodă cel Viteaz a urmat, în linii mari, politica lui Ștefan cel Mare : lupta împotriva boierimii anarhice, pentru centralizarea puterii ; sprijinirea pe răzeși, boiernași și tîrgoveți, din rîndul cărora și-a recrutat și oastea ; lupta antiotomană pentru apărarea independenței Moldovei.

20. Lupta lui Ioan Vodă s-a sprijinit pe adeziunea maselor, manifestată în hotărîrile Adunării Stărilor și în opoziție cu atitudinea capitulară a boierimii.

21. Trădat de boieri, asaltat de oștile numeroase ale turcilor, Ioan Vodă este înfrînt la Roșcani.

22. Împrejurările interne care determină ridicarea la luptă a lui Mihai sînt de natură economică și politică. Pînă și interesele boierimii erau lezate de pretențiile turcești. Cît privește țărănimia, ea suporta cea mai mare parte a acestor obligații.

23. Constituirea Ligii creștine, care forma un mare front antiotoman, crează condiții externe favorabile pentru ca Mihai Viteazul să ridice sabia în apărarea independenței Țării Românești. Așa se explică aderarea lui Mihai Viteazul, din proprie inițiativă, la Liga creștină.

24. Lupta antiotomană s-a desfășurat sub semnul colaborării politice și militare a celor trei țări românești, reprezentate în Transilvania prin Sigismund Bathory și în Moldova prin Aron Vodă și mai apoi Ștefan Răzvan. Menționăm, de asemenea, participarea boierimii și a țărănimii la lupta antiotomană (16.000 ostași, aproape în întregime oaste de țară); sau a lefegiilor din Balcani (Baba Novac, Deli Marcu etc.). Mihai Viteazul a realizat un front comun al tuturor popoarelor din sud-estul Europei în lupta pentru independență. Valoarea practică a luptei antiotomane conduse de Mihai Viteazul s-a văzut în scăderea tributului după moartea lui Mihai la 32.000 galbeni (adică la 20% din cât era la ocuparea tronului).

25. Lupta antiotomană în secolul al XVI-lea are o însemnătate istorică. Rezistența față de expansiunea otomană a ferit țările române de a fi transformate în pașalâcuri. Ele și-au păstrat ființa de stat. Întrucât Imperiul otoman era un imperiu tipic feudal, el a stîmjenit în bună măsură dezvoltarea țărilor române, dar n-a putut-o opri în loc, n-a reușit a distruge ființa neamului românesc, tocmai datorită rolului hotărîtor pe care l-a jucat această luptă.

26. Țările române — prin poziția lor strategică au oprit multă vreme expansiunea otomană spre inima Europei. Lupta antiotomană a țărilor române a jucat în felul acesta un rol european.

Indicații metodice

Tema „Lupta antiotomană în secolul al XVI-lea“ poate fi realizată ca lecție de recapitulare parțială, adică după ce s-a predat capitoul „Țările române în secolul al XVI-lea“. Cu această ocazie, profesorul poate dezvolta și întări pe plan instructiv cunoștințele elevilor privind lupta antiotomană. Așa, de exemplu, se pot da lămuriri în legătură cu tactica de luptă folosită de domniii români, izvorită din natura mediului românesc și specificului vieții țărilor române, detalii în legătură cu luptele conduse de domniii români, și încununare de victorie. Menționarea celor 20 de bătălii conduse de Radu de la Afumați îmbogățesc pe plan instructiv lecția de recapitulare, mai ales că, de regulă, la lecție se afirmă, ca și în manual, numai numărul bătăliilor. Se pot da, de asemenea, detalii legate de armele folosite de români, de alianțele antiotomane etc.

Dar lecția oferă profesorului și numeroase posibilități de educare a elevilor în spiritul patriotismului, a dragostei nețărnută pentru cauza independenței și libertății naționale. Unul din aspecte este legat de eroismul maseilor, al doilea de capacitatea marilor personalități ale epocii în discuție: Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ioan Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul, a

dăruirii lor și talentului de comandanți de oști. De asemenea, se poate sublinia că biruințele dobândite de români și-au avut izvorul în justetea cauzei luptei antiotomane.

În privința metodicii desfășurării lecției de recapitulare, subliniem un aspect: profesorul nu trebuie să transforme lecția de recapitulare în expunere. În afara intervențiilor lui la momentul potrivit pentru a sublinia probleme deosebite, ponderea trebuie să cadă pe folosirea clasei, a cunoștințelor pe care elevii le au de la lecțiile cuprinse în capitolul „Lupta antiotomană în secolul al XVI-lea”. Mai mult, elevii vor trebui să cunoască în prealabil tematica pe baza căreia se va desfășura lecția, încât ei înșiși să aleagă din vastul material numai părțile — și acelea esențiale — legate de lupta antiotomană. Aceasta le va dezvolta elevilor spiritul de selecție și într-o oarecare măsură chiar cel critic.

Dar, important la asemenea lecție de recapitulare este ca elevii să rămână cu tabloul problemelor majore integrate în explicarea fenomenelor istorice și prin aceasta materialul discutat să capete valoare formativă și educativă. Trebuie pus, așadar, accentul pe aspectul explicativ și cel integrativ. Realizarea dialectică a problematicii istorice duce în mod firesc la o problematizare metodică a lecției de recapitulare. Unele elemente de problematizare sînt sugerate chiar în comentariul istoric, special orientat spre aspectele formative. Aș adăuga posibilitatea stabilirii cu elevii a unei comparații între situația Țării Românești și a Moldovei în problemele luptei antiotomane. Se va reliefa astfel o idee esențială: în Țara Românească domnia reușește să-i atragă pe boieri în lupta pentru independență, se întărește puterea centrală, unii domnitori îi înfrîng și aduc la ascultare pe boieri (Mihnea cel Rău, Mircea Ciobanul, Alexandru cel Rău); în Moldova boierimea se va împăca mai ușor cu regimul dominației otomane și se va instaura chiar regimul nobiliar. Eșecul acțiunilor lui Petru Rareș și Ioan Vodă cel Viteaz trebuie privite tocmai sub această prismă.

Se pot crea și întrebări-problemă. De exemplu: Mihai Viteazul a aderat la Liga creștină, puternic front antiotoman. Se consideră deci că întregul, elementul esențial era Liga creștină, iar Țara Românească, reprezentată prin Mihai Viteazul, doar un component al ei. Cum se explică, totuși, că Liga creștină a suferit un eșec în lupta antiotomană iar Mihai Viteazul victorii? Elevii vor fi puși în situația de a gândi și a alege pentru răspuns baza politicii Ligii creștine și a lui Mihai Viteazul: Liga creștină, alcătuită din mari puteri, nu avea interese unitare. Fiecare putere urmărea scopuri dinastice și expansioniste; Mihai Viteazul apăra independența Țării Românești.

Structurată și desfășurată în acest fel, lecția își va atinge scopul instructiv-educativ și va fi modernă în conținutul dialectic al ideilor.

Lecția de recapitulare privind lupta antiotomană poate fi construită și pe baza folosirii mijloacelor vizuale. Se pot proiecta la epidiascop cîteva figuri de personalități: Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ioan Vodă cel Viteaz și momente din lupta condusă de ei pentru independență. Există imaginea bătăliei de la Jiliște care crează la elevi atmosfera acestei bătălii, încor-

darea cu care moldovenii, conduși de Ioan Vodă, i-au înfrînt pe turci. Elevii de anul IV pot fi puși să descrie bătălia după imagine.

Mai mult, este potrivită acestei lecții ilustrarea unor momente prin text : pentru domnia lui Petru Rareș fragmente din cronicile lui Grigore Ureche și Ion Neculce, pentru domnia lui Ioan Vodă un fragment semnificativ din lucrarea lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, iar pentru domnia lui Mihai Viteazul din lucrarea lui Nicolae Bălcescu. Menționăm că se pot folosi astfel de texte la lecția de recapitulare în cazul în care ele n-au fost folosite atunci cînd s-au predat lecțiile respective.

Lecția poate fi realizată și la Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România. E necesar însă ca profesorul să meargă în prealabil la muzeu pentru a vedea sala privitoare la lupta antiotomană în secolul al XVI-lea și a fi astfel perfect edificat asupra exponatelor pe baza cărora va purta discuții cu elevii, potrivit tematicii anunțate la clasă. Efectul instructiv este mai mare decît în cazul proiecțiilor, discuția putîndu-se angaja direct, în legătură cu exponatul privit de aproape ; efectul educativ este, de asemenea, sporit. Este vorba despre o educație estetică și istorică, realizată prin trăirea atmosferei de muzeu.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

* * * *Istoria medie a României (I), în secolele X—XVI*, sub redacția prof. Ștefan Pascu, E.D.F., București, 1966, p. 287—291 ; 292—294 ; 320—325 ; Petru Demetru Popescu, *Radu de la Afumați, domn al Țării Românești*, Editura Enciclopedică română, București, 1969, p. 5—12 ; 45—71 ; Dumitru Almaș, *Petru Voievod Rareș*, Editura Meridiane, București, 1970, p. 14—19 ; 22—41 ; 73—80 ; Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Editura militară, București, 1974, p. 53—82 ; 92—105 ; Ștefan Ștefănescu *Țara Românească de la Basarab I „Intemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Editura Academiei, București, 1970, p. 143—171 ; Ștefan Pascu, *Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române*, colecția „File de istorie”, Editura politică, București, 1973, p. 7—19 ; 26—33 ; 40—48.

PETRU DEMETRU POPESCU